

ՆԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄ

*Երևք փաճար են աստ հիացական,
Մեծին Յարութեան և Սուրբ Ծննդեան
Եւ Սուրբն Յակոբ փառաւորական.
Սուրբ Երուսաղէմ, քաղաքդ անկեման:*

ՆԱԿՈՐ ԹՈՒՆԱԹՅԻ (XVII դար)

Մայիսի 12-14-ը Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը շուրջ ութսուն ուխտավորների հետ Հայրապետական ուխտագնացություն կապարեց Տերունի Սրբավայրեր:

Մայիսի 12-ին, առավոտյան 8.30-ին, ուխտավորների խմբին բերող օդանավը վայրէջք կապարեց Թեյ-Ավիվի միջազգային օդանավակայանում: Նորին Սրբության գլխավորած խմբին դիմավորելու էին եկել Երուսաղեմի հայոց Պապրիարք Տ. Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյանը, Իսրայելի Ներքին գործոց նախարարության քրիստոնյա համայնքների պատասխանու Է. Սեզարը, Սրբոց Հակոբյանց վանքի միաբաններ, Երուսաղեմի հայ համայնքի ներկայացուցիչները: Ուխտավորներն օդանավակայանից ուղևորվեցին Երուսաղեմ: Ինչպես որ դարեր շարունակ հայ ուխտավորի համար Երուսաղեմը սկսվել է Միոն լեռան փարածքում «ի վերայ գագաթան լերինն Միոնի» կառուցված Սրբոց Հակոբյանց վանքով, այնպես էլ մեր այս ուխտագնացությունն սկսվեց ուխտավորների իջևանած „David Citadel” հյուրանոցից՝ 14.00-ին դեպի Սրբոց Հակոբյանց վանք եկեղեցական թափորով ընթանալով:

Ուխտավորների թափորը երկու լայնահուն խաչմերուկ անցնելով, շուրջով հասավ Հայոց թաղ, ուր երբայերեն ու արաբերեն գրություններին ավելանում են հայերենով գրված ցուցանակները, որոնց շուրջով գումարվում են նաև հայկական եռագույն դրոշները, ապա և՛ հայ սկաուտները, որոնք Սփյուռքում ընդունված պարզ ազնվորությամբ՝ դեպի Սրբոց Հակոբյանց վանք և Երուսաղեմի հայոց Պապրիարքություն են առաջնորդում Վեհափառ Հայրապետի գլխավորած ուխտավորների խմբին՝ փողոցի սալահարակի երկու կողմերում մինչև վանքի դարպասը խմբված Երուսաղեմի հայ համայնքի անդամների միջով:

Այսպեղ երևաց, թե փեղի հայությունն ուղղակի և անուղղակի ձևով որքան սերտորեն է կապված Հայաստանի կյանքին: Ուխտավորների մի զգալի մասը բանի որ ճանաչված մարավորականներ, հասարակական-քաղաքական գործիչներ և պետական պաշտոնյաներ էին, ուստի նրանցից շարերին անձնապես կամ էլ մամուլից ու հեռուստատեսությունից գիտեին Երուսաղեմի հայերը, որի համար կա՛մ բարևում էին որպես ծանոթի և կա՛մ էլ մարնացույց անում որպես հանրաճանաչ մարդու:

Սրբոց Հակոբյանց Մայր Տաճարի մուրքին Վեհափառ Հայրապետին դիմավորեցին Երուսաղեմի հայոց Պապրիարքության միաբանները՝ գլխավորությամբ Տ. Թորգոմ Պապրիարք Մանուկյանի, որից հետո հոգևոր դասի, ուխտավորների ու Երուսաղեմի հայ հա-

մայնքի անդամների հետ Նորին Սրբությունը «Հրաշափառ»-ով մուտք գործեց փաճար՝ իր խոնարհումը բերելով Գլխաղիքի փեղիին, ուր ամփոփված է Հակոբոս առաքյալի գլուխը:

Հընթացս կապարվող եկեղեցական արարողության Նորին Սրբությանը բարիգալստյան խոսքով դիմեց Երուսաղեմի հայոց Պարրիարք Տ. Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյանը:

Տ. ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՐՐԻԱՐԷԻ ԽՈՍՔԸ ՍՐԲՈՅ ՀԱԿՈՅԱՆՅ ՏԱՃԱՐՈՒՄ «ՀՐԱՇԱՓԱՐ»-Ի ԸՆԹԱՅՔՈՒՄ

Վեհափառ Տեր, պարմության մեջ բացառիկ ուխտավորություն մըն է այս ուխտագնացությունը, որ Վեհափառ Հայրապետը որոշել է գալ միայն երկու օրվա համար իր ուխտը կապարելու և իրեն հետ կեբեր խումբ մը, որուն անդամները կներկայացնեն Հայաստանի և Ռուսաստանի պարմիրակություն մը՝ պեղական նախարարներ և պաշտոնյաներ, Ազգային ժողովի պարգամավորներ, գիտնականներ և ակադեմիկոսներ, արվեստի և մշակույթի փաղանդավոր մշակներ, ներկայացուցիչներ ընկերային այլ մարգերու և բարեգործներ, հոգևորական ներկայացուցիչներու հետ միասին: Այսպիսի ուխտավորություն Երուսաղեմի պարմությունը չէր արձանագրած և այս ուխտը կաղոթենք, որ Աստված ընդունական ընե, որովհետև Վեհափառին ներկայությունը մեզի համար Երուսաղեմի միաբանության և Երուսաղեմի, Իսրայելի, Հորդանանի, Բեթղեհեմի մեր հայ հասարակության համար օրհնության ներկայություն մըն է: Պարմությունը երկար է Երուսաղեմի այս փաճարի և սակայն այս պարմության հոգևոր խորհուրդը այն է, որ հայու հոգին, սրբեղծագործ հոգին իր ապացույցը ունի Մուրք Երկրի հողերուն վրա: Հայու հոգին իր կամքին ուժը, քոկունությունը արփախալարած է պարմության ընթացքին և այսօր այստեղ ենք և կանգուն ենք շնորհիվ մեր ժողովրդի ծառայության, մեր ժողովրդի նվիրված սպասավորության, գլուխը կանգնած Ամենայն Հայոց Հայրապետը: Վեհափառ Հայրապետ, Ձեր օրհնությունը կհայցենք և կաղոթենք, որ Աստված ընդունական ընե Ձեր այս ուխտը:

Այնուհետև ողջույնի և զնախարանքի խոսք ասաց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը:

ՎԵՀԱՓԱՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԽՈՍՔԸ Ս. ՀԱԿՈՅԱՆՅ ՏԱՃԱՐՈՒՄ «ՀՐԱՇԱՓԱՐ»-Ի ԸՆԹԱՅՔՈՒՄ

(12 մայիսի 2005 թ.)

Միռելի Ամենապարիվ Պարրիարք,

Միռելի բարեպաշտ հավատացյալներ,

Աստուծո ողորմած կամքով Մեր ընտրությունից և օծումից հետո, չորս փարիներ առաջ, ուխտի եկանք սատրվածարեն Երուսաղեմ: Որպես հարյուրերեսուներկուերորդ հաջորդը մեր հավատո հայր Ս. Գրիգոր Լուսավորչի՝ եկանք Ս. Էջմիածնի օրհնությունը, Հայրապետական Մեր սերը և զորակցությունը բերելու Երուսաղեմի հայոց Պարրիարքին, ուխտյալ միաբանությանը և Երուսաղեմում ապրող Մեր հավատավոր զավակներին:

Տիրոջ շնորհով այսօր վերադառնալու ենք՝ Մեր աղոթքը միախառնելու այս սուրբ հողից երկիրք բարձրացած աղոթքներին, ուժ առնելու և գոհությամբ փառավորելու Փրկչին՝ ասելով. Փառք Զեզ, Տեղ Աստված, փառք Զեզ, ամեն ինչի համար փառք Զեզ, Տեղ: Փառք Զեզ, որ առաջնորդեցիր մեզ հայրենաբնակ Մեր հավատավոր զավակների հետ ուխտի գալու և խոնարհվելու այս նվիրական սրբավայրերին:

Այո, զանազան ունենք աշխարհի բոլոր կողմերում, նաև՝ այս Սուրբ Երկրում, որտեղ ամեն մի քար, ամեն մի շենք, ամենայն ինչ մի ավերարանիչ է, որ մեզ խոսում է մեր Տիրոջ և Աստծո մասին: Գանձեր, որոնց խորհուրդը կերպով է մեր ժողովրդի ինքնությունը, որոնք դարեր շարունակ կորոզել են մեր հավատքի առ Աստված, հույսը՝ դեպի գալիքը, և սերը՝ կյանքի հանդեպ: Այո՛, ողբերգական զանազան առաջնությունով մեր ժողովուրդը իր դավանած հարուցյալ Փրկչի նման հառնել է Գողգոթաներից և շարունակել իր շինարար ու արեղծագործ կյանքը: Այս նվիրական երկրում ևս ի դեմս ձեզ չի դադարում հայ հավատացյալի և հոգևորականի աղոթքը:

• Ձեր աչքերի առջև դուր ունենք տերությունական երանելի սուրբ վայրերը և ձեր սրտում՝ նրանցից բխող օրհնությունն ու միախառնությունը, բայց և ձեր հոգում, ձեր հայ սրտում կրում եք խորհուրդը Զրիստոսակերտ Սուրբ Էջմիածնի՝ համայն հայության նվիրական սուրբ կենտրոնի: Միջուկներ, մեր Հայրենիքի ու Սուրբ Էջմիածնի սերն ենք բերել Ձեզ:

Զաջարեղյակ ենք, թե ինչպիսի քաջությամբ ու րոկոմությամբ դիմագրավեցիր փորձություններին, և չոնց աղոթքը նվիրական այս սուրբ տաճարի կամարների ներքո: Այս զգացումներով և այս խոհերով վերադառնալու ենք Ձեզ, սիրելի Ամենապարկով Պարրիարք, զինվորյալ միաբանություն ու բարեպաշտ հավատացյալներ: Աղոթում ենք առ Բարին Աստված, որ կենաց արևշար օրեր պարզեցի Ձերոյ Ամենապարկությունը, և հայցում Տիրոջ գորակցությունն ու օրհնությունը՝ ձեր ջանքերում միշտ հաջողություններ տեսնելու՝ ի պայծառություն Երուսաղեմի հայոց Պարրիարքության և այս Սուրբ Երկրում ապրող հավատավոր Մեր զավակների:

Սրբոց Հակոբյանց Մայր Տաճարի կանթեղներով զարդարուն Ավագ խորանի լուսանկարը ամենապարբեր հրապարակություններում կարելի է տեսնել, այդ թվում և՛ Երուսաղեմի հայոց Պարրիարքության «Միոն» ամսագրի շապիկին, սակայն եկեղեցու դռներից ներս մտնելով՝ ունենում ես թե՛ խոսքերով ղեկավար արքայապետի և թե՛ լուսանկարներով անփոխանցելի հոգևոր բարձր, բայց և անսովոր մի զգացում, որը պայմանավորված է թե՛ եկեղեցու ներքին ծավալներով, գեղարվեստական հարդարանքով և թե՛ եկեղեցական շքեղ սպասքով, որում առանձնանում են հարկապես եկեղեցին լուսավորող կանթեղները:

Հայոց վանքը և Մայր Տաճարը Սրբոց Հակոբյանց՝ Սուրբ Հակոբների են կոչվում, որովհետև, համաձայն եկեղեցական ավանդության, եկեղեցու ներսում է ամփոփված 44 թ. Ներովդես Ագրիպասի հրամանով գլխավորված Հակոբոս առաքյալի զուխը, ինչպես նաև՝ Երու-

սաղեմի առաջին եպիսկոպոս Նակորոս Տյամնեղբոր մարմինը, որով եկեղեցին և վանքը դառնում են Սուրբ Նակորների՝ Սրբոց Նակորյանց:

Վանքի ընդհանուր հորինվածքը, Գլխաղիքի այն տեղը, ուր ամփոփված է առաքյալի գլուխը, և կից մատուռների հնագիտական պեղումները վկայում են, որ քրիստոնեության առաջին դարի այս սրբավայրի հնագույն երկու հաղթածները՝ Ս. Գլխաղիքի և Ս. Մինասի մատուռները, կառուցվել են չորրորդ դարում՝ այնուհետև ներառվելով 9-12-րդ դարերում կառուցված վանական համալիրում:

Այս բազմաշերտությունը արտացոլվում է և վանքի ողջ կառուցվածքում ու տարածքում: Բերդապարիսպներ հիշեցնող պարիսպներով վանքի ներսում եկեղեցիներից ու մատուռներից բացի գտնվում են նաև ժամանակին այստեղ հոծ խմբերով ուխտի եկող հայերի համար կառուցված կացարանները, ինչպես նաև՝ բնակելի մի շարք շինություններ, որոնք միաբանությունը տեղի հայությանն է տվել բնակության համար: Այստեղ ապրողներն իրենց կյանքն իսկ հարմարեցրել են վանական կյանքի ընթացքին. բանի որ վանքի դուռը փակվում է երեկոյան ժամը 10-ին, ուստի բնակիչները մինչ այդ պետք է վանք գան, այլապես դրսում կմնան, որովհետև իրենց տները տանող այլ ճանապարհ չկա:

Իհարկե, եթե որևէ հրամայական անհրաժեշտություն այստեղ ապրողներից որևէ մեկին պարտադրում է ուշանալ, ապա նա զանգահարում է վանք, նախապես զգուշացնում, և վանքի դուռը իր գալու ժամանակ բացում են:

Վանքի տարածքում են գտնվում նաև Պարրիարքարանի ու տեղի հայ համայնքի ուսումնական հաստատությունները՝ Սրբոց Թարգմանչաց երկրորդական վարժարանն ու ընծայարանը և նախակրթարանը (մանկապարտեզը): Այստեղ են և Պարրիարքարանի թանգարանն ու Մարենադարանը (գրադարանը), որոնցում այժմ նորոգության աշխատանքներ են ընթանում, ինչպես նաև Ձեռագրատունը:

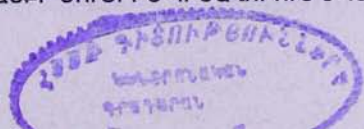
Հայոց Պարրիարքարանի շքեղ և ավանդաշունչ ընդարձակ դահլիճում պարերի կրավներից նայում են Երուսաղեմի երանաշնորհ պարրիարքների հայացքները: Այն պարրիարքների, որոնց ջանքերով սերնդեսերունդ փոխանցվեց և որպես ավանդ մեզ հասավ Երուսաղեմի տերունական սրբավայրերի պահպանության հայոց բաժինը՝ որպես Հայ Երուսաղեմ և Սուրբ Երկրի հայկական սպասավորություն և առաքելություն (միսիա)՝ Սուրբ Հարության փառարկեց մինչև Բեթղեհեմի Սուրբ Ծննդյան եկեղեցին:

«Հրաշափառ»-ի արարողությունից հետո, Պարրիարքարանի այս դահլիճում կազմակերպված ընդունելության ժամանակ, ուխտավորների խմբին բարիգալստյան խոսքով դիմեց Երուսաղեմի հայոց Պարրիարք Տ. Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյանը:

Հայոց Մեծ եղեռնից հետո վերացավ արևմտահայության խմբային ուխտագնացությունը Երուսաղեմ, իսկ Հայաստանի խորհրդայնացումից հետո դադարեց նաև արևելահայության ուխտագնացությունը: Հայաստանի անկախացումից հետո, 1990-ական թթ., եղան Երուսաղեմ ուխտագնացություն կազմակերպելու մի բանի փորձեր, որոնք, սակայն, հաջողություն չունեցան, և գրեթե մեկդարյա ընդմիջումից հետո սա ոչ թե Սփյուռքից, այլ հենց Հայաստանից եկած ուխտավորների առաջին խումբն էր: Այս իրողությունը առանձնակիորեն շեշտեցին ու կարևորեցին թե՛ Երուսաղեմի հայոց Պարրիարքը և թե՛ միաբանության ու տեղի հայ համայնքի անդամները այս և մի շարք այլ հանդիպումների և հավաքների ժա-

ԵՐՈՒՄԱՐԵՍԻ ՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՐՈՒՄԱՐԵՍԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ ՂԵԽԱՎՈՐՈՒԹՅԱՄԲ
ՍՐԲՈՑ ՀԱՎՈՐՅԱՆՑ ՎԱՔԻ ՄՈՒՏԻՆ ԴԻՄԱՎՈՐՈՒՄ Է ՀԱՅ ՌԻՏՏԱՎՈՐՆԵՐԻՆ

«ՀՐԱՇԱՓԱՌ»-Ի ԱՐԱՐՈՂՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ

մանակ՝ մաղթելով, որ Վեհափառ Հայրապետի ջանքերով նման շատ խմբեր գան Ս. Երուսաղեմ, և հայ ուխտավորության դարավոր ընթացքը վերստին շարունակվի նաև Հայաստանից կապարվող ուխտագնացություններով:

Այնուհետև Նորին Սրբությունը մեկ անգամ ևս բարձրորեն գնահատեց Երուսաղեմի հայոց Պատրիարքության նախանձախնդրությունը Ս. Երկրի հայկական Կնոթիկությանը հանձնված սրբապնդիկներին բերած սպասավորության համար՝ ի մասնավորի ասելով. «Ես կրկին անգամ իմ գնահատանքը և օրհնանքն եմ բերում ողջ միաբանությանը և իմ բարեմաղթանքը Ձեզ, սիրելի Պատրիարք, որ Աստված պարգևի Ձեզ երկար առողջ կյանք այս ժառանգությունը պահպանելու և մեր հաջորդ սերունդներին ավանդ թողնելու: Աստված Ձեզ գորացնի, Աստված Իր Աջը, Իր գորավոր Աջը մարտակից դարձնի Ձեզ և ողջ միաբանությանը Երուսաղեմի հայոց Պատրիարքության»:

Բացի բուն թանգարանից, վանքում մի շարք շինություններ ևս ունեն իրենց թանգարանային-պատմական մասը, որոնք ցույց են տալիս, թե ինչպիսին է եղել Սրբոց Հակոբյանց վանքի ներքին ենթակառուցվածքը նախորդող դարերի հայ ուխտավորության եռուն շրջանում, երբ վանքն ուներ ուխտավորների համար հաց պատրաստող փուռ, ալրաղաց, ուխտավորների գրաստների փեղ և համանման այլ շինություններ: Բնականաբար, այս ամենը հիմա վերափոխվել և այլ գործառույթ ունեն վանքի փարածքում, սակայն նրանցից յուրաքանչյուրից պահպանված մի-մի անկյունը ուխտավորների աջքնի առջև գծագրում է Սրբոց Հակոբյանց վանքով և Մայր Տաճարով սկսվող Հայ Երուսաղեմի ավանդական հին պատկերը:

Յուցադրությունների այս շարքում բոլորիս էլ, բնականաբար, ամենից շատ հետաքրքրում էր Սրբոց Հակոբյանց վանքի Ձեռագրապան և ձեռագրերի պահպանության վիճակը: Մատուցող մատուցող և շինությունից շինություն անցնելով՝ վանքի փարածքում իրար վրա բարձրացող հարկաբաժիններով, որոնք վանական ավանդույթով այսօրեղ «թաղ» են ասվում, ինչպես, օրինակ՝ Ուխտավորաց թաղ, Մարկավագաց թաղ և այսպես շարունակ, վանդակապար մի բանի դռներ անցնելով, սանդուղքներով վեր ելնելով ու վայր իջնելով՝ հասնում ենք Ձեռագրապան, որը վանական համալիրին մաս կազմող Ս. Թեոդորոս եկեղեցին և՛ կառուցված 13-րդ դարում Ներսիս Բ թագավորի կողմից: Որպես եկեղեցական շինություն՝ Ձեռագրապան համար այն առավելությունն ունի, որ կառուցված է հասարակեղույս բարերով, որոնք, բնականաբար, կայուն ջերմաստիճան են ապահովում թե՛ ձմռանը և թե՛ ամռանը, ինչպես նաև ջերմամեկուսիչ են, ինչը առանձնակիորեն է կարևորվում Արևելքի շոգ և փոթ պայմաններում:

Երուսաղեմի հայոց Պատրիարքության Ձեռագրապանը իր 4000 ձեռագրերով հայկական ձեռագրերի երկրորդ խոշոր պահոցն է Մաշտոցյան Մատենադարանից հետո: Թեև արդեն ութ փարի է անցել այս Ձեռագրապան՝ փաստաթղթերի պաշտասխանապետ Նորայր արքեպիսկոպոս Պողարյանի վախճանումից, սակայն ձեռագրապանը դեռևս թևածում է նրա շունչը:

Մինչ Ձեռագրապանը դիպում էինք պահարաններում ապակու փակից երևացող կաշեպար և կամ էլ մեքաղյա կազմերով ձեռագրերի թիկունքները, Ձեռագրապան աշխատակցուհի Արփինիկ Գահվենյանը բերեց Ռոսլինի ծաղկազարդած Ավետարաններից մեկը: Բա-

ցելով այն՝ սկսեց ցույց տալ և զգուշությամբ թերթել ձեռագրերի էջերը, և Ձեռագրապահան սկսեց թևածել հայոց միջնադարի մեծ վարպետի շունչը:

Երուսաղեմի Ձեռագրապահունը ուներ Ռոսլինի ծաղկած վեց ձեռագրեր, որոնցից մեկը ժամանակին Եդիշ Պարրիաթե Տերպերյանը նվիրեց Վազգեն Վեհափառին, իսկ Վազգեն Վեհափառն էլ՝ Մաշտոցյան Մարենադարանին: Մյուս հինգ ձեռագրերը շարունակում են պահվել այսօր:

Ուխտավորների մեր խմբով այնուհետև եղանք Սիոն լեռան բարձունքում՝ հայոց Պարրիաթեյան ընդհանուր շրջագծում գրավող Ս. Փրկիչ և Ս. Հրեշտակապետաց հայոց վանքերում: Համաձայն ավանդության, Ս. Փրկիչ վանքը կառուցվել է Կայսառի քահանայապետի փառն, իսկ Ս. Հրեշտակապետացը՝ Աննա քահանայապետի փառն գավթի փեղում, յապետի փառն, իսկ Ս. Հրեշտակապետացը՝ Աննա քահանայապետի փառն գավթի փեղում, յապետի հարցաքննելու ժամանակ ծառաներից մեկը ապփառվում է Նրան: Հովհան Ռուկեբերանը գրում է, որ հրեշտակները, սարսափած այս հանդգնությունից, թևերով ծածկում են իրենց երեսները, և քանի որ եկեղեցին կառուցված է այդ փեղում, ուստի կոչվում է Սրբոց Հրեշտակապետաց:

Երուսաղեմում Սուրբգրային պարմությունը և այդ պարմության հետ կապված հիշատակներն առարկայանում են և փոխանցվում սերնդեսերունդ: Հայոց պատմությանը հանձնված այս վանքում նման քարացած մի հիշատակ է Ովսաննայի քարը:

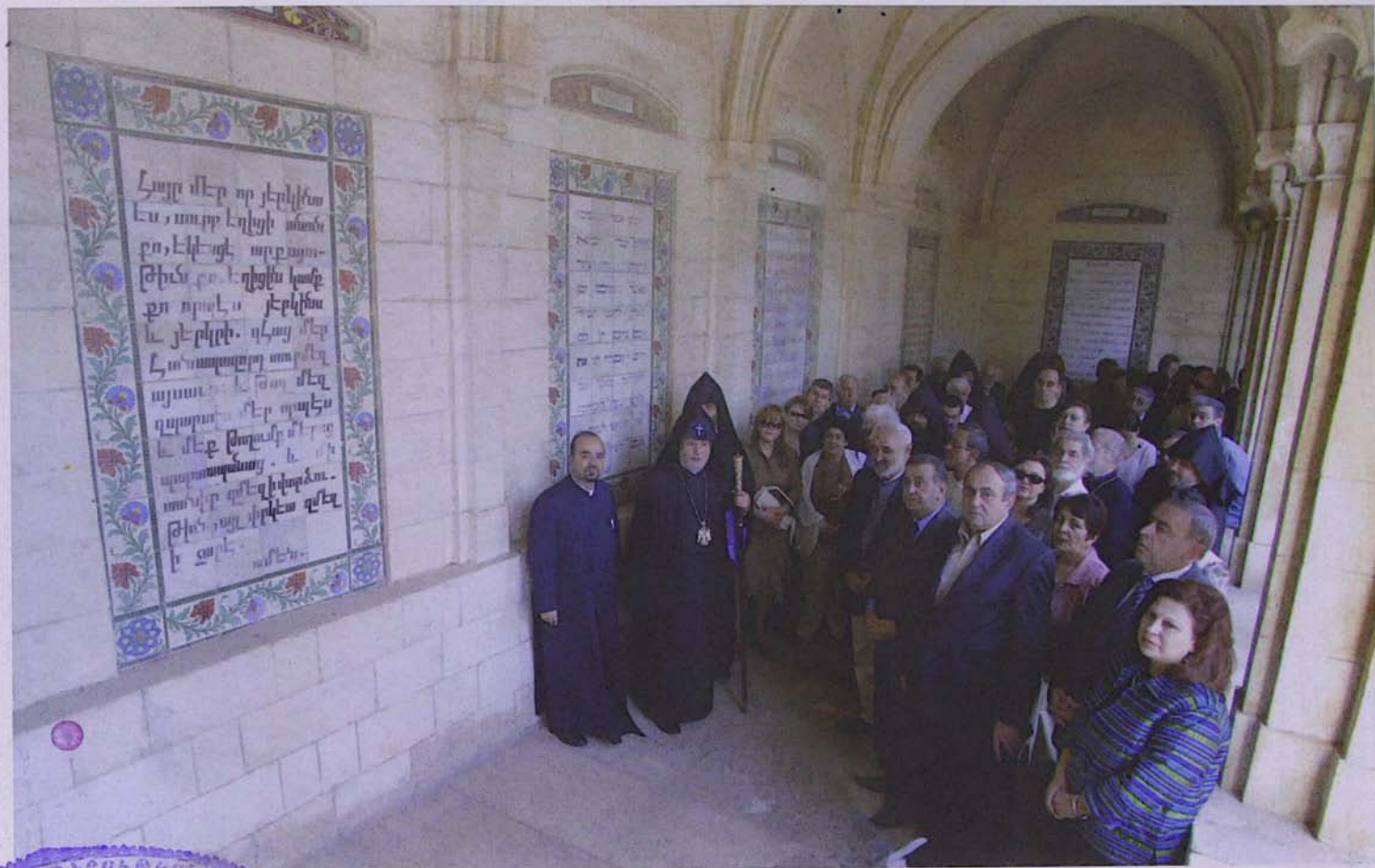
Հիսուս Ծաղկագարդին երբ Երուսաղեմ է մտնում, ժողովուրդը ասում է. «Ովսաննա»: Այդ ժամանակ փարիսեցիները Հիսուսին ասում են, թե սապիր Քո աշակերտներին, որ Քեզ նման փառաբանական խոսքեր չասեն: Հիսուս, սակայն, նրանց պատասխանում է, որ եթե մարդիկ էլ լռեն, ապա «քարերը կաղաղակեն» (Ղուկ. ԺԹ 41):

Եվ ահա, այս վանքի եկեղեցու որմերից մեկի անկյունային շարվածքում զարմանալի մի քար կա՝ մարդկային բերան հիշեցնող նման բացվածքով, որի համար ասվում է, թե այն մեկն էր այն քարերից, որոնք Հիսուսի այս խոսքերից հետո «Ովսաննա» ասացին: Երուսաղեմի սրբազան մթնոլորտում թվում է, թե այս քարի՝ բերան հիշեցնող գոգաձև կտրվածքին քարացել և մնացել են «Ովսաննա»-ի հնչյունները:

Ուխտագնացության մեր առաջին այս օրն ավարտվեց Սիոն լեռան Վերնապան և Տիրամոր Նեջման փեղերում կառուցված սրբավայրերը գնալով, որոնք, լինելով նոր շրջանի եկրոպական եկեղեցիներ, իրենցում կրում են անցյալի սրբազան շունչը:

Հաջորդ օրը, մայիսի 13-ը, սկսվեց Զիթենյաց լեռան սրբավայրեր այցելությամբ: Այսօրվա նախ եղանք «Հայր մեր»-ի եկեղեցում, որը ևս մի օրինակ է, թե ավերարանական պարմությունը և փողերը ինչպես են առարկայանում և փեղայնանում Երուսաղեմում և ընդհանրապես՝ Սուրբ Երկրում: Համաձայն ավանդության, Հիսուս այսօր էլ ուսուցանել «Հայր մերը»: Լաթիներեն այս վանքը անվանվում է «Peter Noster» և կառուցվել է 19-րդ դարում: Եկեղեցու փարածքում բազմաթիվ լեզուներով «Հայր մերն» է գրված, որոնց շարքում հայերենը երրորդն է՝ լատիներենից և արաբերենից հետո: Այսօրվա մեր խումբը Վեհափառ Հայրապետի գլխավորությամբ երգեց «Տերունական աղոթքը»՝ «Հայր մերի» գրաբար հնչյունները միախառնելով այս աղոթքի շրջակա բազմալեզու գրերին:

Այսօրվա գնացինք Ս. Համբարձման սրբավայր, որը կառուցվել է այն վայրում, որտեղից երկինք համբարձվեց Հիսուս: Զրիստոնեական ամենագլխավոր և նվիրական սրբա-

«ՀԱՅՐ ՄԵՐ»-Ի ԵԿԵՂԵՑՈՒՄ

ԳԵԹՍԵՄԱՆԻ ՏԻՐԱՍՈՐ ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒՄ

վայրերից մեկը եղող այս տեղը նախորդող դարերում պատկանել է հայերին, ապա և երկար ժամանակ վեճերի առարկա դառնալով քրիստոնեական Եկեղեցիների միջև, որպես հերթական մի պիսուր արդյունք նման վեճերի, վերցվել է քրիստոնյաներից, և եկեղեցին մզկիթի է վերածվել: Մզկիթ դարձված այս եկեղեցու ներսում շրջանակի մեջ վերցված պահվում է մի մարմարյա սալաբար, որի վրա պարզորոշ ուրվագծվում են երկու ուրնահեքերի տեղեր: Ասվում է, որ այստեղից Հիսուս երկինք համբարձվեց, և սա երկրի վրա Հիսուսի ուրնահեքերը կրող վերջին կերպն է, և որի վրա էլ եկեղեցին է կառուցվել: Եկեղեցու բակում, այն պարտոզ շրջակա պարսպից ներս կանգնեցված Ս. Սեդանին, ամեն փարի Համբարձման տոնին Ս. Պապարագ են մատուցում Երուսաղեմի հայոց Պապրիարքության միաբանները:

Մեր ուխտագնացության հաջորդ կայանը Գեթսեմանիի Ս. Աստվածածնի Վերափոխման եկեղեցին էր: Գրեթե ամբողջությամբ հողի մեջ թաղված այս եկեղեցին մեկն է Երուսաղեմի ամենաինքնավար շինություններից: Եկեղեցու վերին մասը վաղուց քանդվել է, սյուների խարխիսները ծածկված են երկուսից երեք մետր հասությամբ հողի շերտով, այդ իսկ պարսպաձև ներս ես մտնում իջնելով 45 լայնահարկ աստիճաններով: Եկեղեցու կենտրոնից դեպի արևելք գտնվում է Ս. Կույսի գերեզմանը՝ առնված առանձին մի փոքրիկ մատուռի մեջ, ուր ամեն առավոտ հաջորդաբար Ս. Պապարագ են մատուցում հույները և հայերը: Շաբաթվա ընթացքում երկու անգամ պապարագում են նաև ղպտիներն ու ասորիները: Այսպիսով, Գեթսեմանիի եկեղեցին կառուցված է այն գերեզմանի վրա, որում դրվել է Ս. Կույսի մարմինը՝ երկինք վերափոխվելուց առաջ:

Այստեղ Վեհափառ Հայրապետի գլխավորությամբ եկեղեցական արարողություն կատարեցին մեր հոգևորականները: Քանի որ այն կատարվում էր Հայոց Հայրապետի մասնակցությամբ, արարողությանը միացան նաև հույն և ղպտի հոգևորականները՝ արտահայտելով իրենց հարգանքը Հայոց Հայրապետական Աթոռի գահակալին:

Տիրամոր ծնողների մասին թեև Ավետարաններում ոչինչ գրված չէ, սակայն, համաձայն եկեղեցական ավանդության, Ամենասարուհի կույսի ծնողներն են եղել Հովակիմը և Աննան, որոնց շիրիմները ևս գտնվում են այս եկեղեցում: Այսինքն՝ այստեղ է եղել նրանց փոխմական գերեզմանոցը, ուր և ամփոփվել է նաև Տիրամայրը՝ երկինք վերափոխվելուց առաջ:

Այս եկեղեցուն կից գտնվում է Գեթսեմանիի պարտեզը, որի ձիթենիների ներքո աղոթեց Հիսուս՝ Հորից խնդրելով իրենից հեռացնել դառնության բաժակը: Այսօր ևս այս պարտեզում իրենց հովանին են փարածում հասարակության դարավոր ձիթենիները:

Հայոց Պապրիարքարանը Գեթսեմանիի պարտեզին կից կառուցել է Ս. Աստվածածին եկեղեցու ընդունելության սրահը, որի հանդիսավոր բացումը կատարվեց Գարեգին Բ Վեհափառ Հայրապետի կողմից մեր ուխտագնացության շրջանակում: Նորին Սրբությունը, բարձր գնահատելով Երուսաղեմի հայոց Պապրիարքության և ի մասնավորի՝ այս եկեղեցու հայ հոգևորականների ջանքերը և նախանձախնդրությունը, մաղթեց, որ նորաբաց այս սրահը դառնա Հայ Երուսաղեմի հոգևոր ու ազգային ևս մի կարևոր կենտրոնափոխության՝ այստեղ կազմակերպվելիք միջոցառումներով և հանդիսություններով:

Երուսաղեմը կառուցված է բլուրների վրա, որոնց մի մասը նաև «լեռ» է անվանվում: Լեռները ավանդաբար համարվել են Աստված և մարդու հանդիպավայրը: Աստված Սինա լեռան վրա Մովսեսին փվեց Տասնաբանյան, Հիսուս Թաբոր լեռան վրա պայծառակերպվեց՝

աշակերտներից երեքին հայտնելով իր աստվածությունը, և համբարձվեց դարձյալ լեռան գագաթից:

Երուսաղեմի շատ բլուրներ սակայն բլուրներ են ոչ թե իրենց բարձրությամբ, այլ իրենց հոգևոր խորհրդի վրա խառսխված պատմությամբ: Եթե չասվի, որ սա Ձիթենյաց լեռան գագաթն է, ապա դժվար է պատկերացնել, որ դու գտնվում ես առանձնակիորեն բարձրագագաթն է, ապա դժվար է պատկերացնել, որ դու գտնվում ես առանձնակիորեն բարձրացնում է իրադիր մի վայրում, սակայն Համբարձման խորհուրդը անսահմանորեն բարձրացնում է իրապես Երուսաղեմի ամենաբարձր կետը եղող այս գագաթը, և քեզ թվում է, թե գտնվում ես երկնքի ու երկրի միջև: Եվ դարձյալ պատմությունն է, որ իր սրբազան խորհրդով առանձնակի մի խորություն է հաղորդում Գերսեմանիի և Երուսաղեմի մյուս ձորերին:

Գերսեմանիի պարպեզից սկսվեց չարչարանաց ճանապարհը, և ահա խորհրդանշական կերպով այս պարպեզից գնում ենք Նոլթոսթի՝ հրեական ողջակիզման Յադ Վաշեմ (Yad Vashem) թանգարան: Ինչպես որ մինչև Հայոց Մեծ եղեռնի զոհերի հուշարձանին հասնելը երկար մի ճանապարհ պետք է անցնել, որը խորհրդանշում է գաղթի և փախազրության ճանապարհը, որով անցան մեր նահապարհները, այնպես էլ Նոլթոսթի թանգարանը, որը գտնվում է Երուսաղեմի բարձրադիր վայրերից մեկում, անցնում ես պատրաստված մի կամրջով և այն զգացողությունն ես ունենում, որ աշխարհից գնում ես դեպի համակենտրոնացման ճամբար: Այս թանգարանի յուրահատկությունն այն է, որ բուն ցուցանմուշների և հրեաների փառապանքն ու ողջակիզումը ներկայացնող պատմական լուսանկարների պատճենների փոխարեն, այսօրվա փոքրիկ պատկերների վրա շարունակաբար ցուցադրվում են վավերագրական ֆիլմեր, որոնցից յուրաքանչյուրը ավարտից հետո նորից է ցուցադրվում:

Ջանի որ ուխտավորների մեր խումբը ղեկավարում էր Վեհափառ Հայրապետը, ուստի թանգարանի մուտքին մեզ դիմավորելու եկավ և ողջ ցուցադրությունը սրահ առ սրահ առաջնորդելով անձամբ բացապրեց թանգարանի փնթեքն Ավներ Շալը, շնորհիվ որի հնարավորություն ունեցանք առավել ուշադիր դիտելու շարունակ լեցուն այս թանգարանը:

Առաջին սրահում ցուցադրվում էին վավերագրական կադրեր, որոնք ցույց էին տալիս հրեաների բարձր վիճակը Եվրոպայում և մասնավորապես Գերմանիայում 1930-ական թթ. սկզբին: Համակարգչային վարպետ մոնտաժով վավերագրական այս կադրերին միահյուսվում էին նաև փառքեր լուսանկարներ, և մեծ լուսապատկերի մի անկյունից մյուսը, երաժշտության մեղմ հնչյունների ներքո, դանդաղ սահելով ընթանում և ծածկվում են հրեաների ժպտուն դեմքերը՝ դիպողին փոխանցելով այն մտածումը, թե փեսենս ի՞նչ եղավ այս մարդկանց հետագա ճակատագիրը:

Հաջորդ սրահի կադրերն էլ ցույց են տալիս, թե ինչպես հանրահավաքների ամբիոններից և լեցուն մարզադաշտերի փրկիւնաններից հնչող ելույթներով, երկինք նետվող սվաստիկաներով և այն պատկերող պարզված դրոշմներով Գերմանիայի ու Եվրոպայի վրա դանդաղորեն իջնում է ֆաշիզմի ծանր ու սև վարագույրը:

Մյուս սրահներում պատկերված էին հրեական շուրջկալները, ապա և՛ համակենտրոնացման ճամբարները: Այս թանգարանի յուրահատկությունն այն է, որ այսօրվա բուն ողբերգության փեսարաններից առավել վեր է հանվում դրանց գործադրման մեխանիզմը համակենտրոնացման ճամբարներում: Նույն այս նպատակին են ծառայում համակենտրո-

նացման ճամբարների մանրակերպերը և հրեաներին ի մի հավաքելուց մինչև վառարաններում այրելու բոլոր փուլերը ներկայացնող դրվագները՝ ճամբարների համապարասխան այդ բաժինների և մեխանիզմների փորձիկ մանրակերպերով:

Ամենացնցողը, սակայն, թանգարանի վերջին սրահն է, ուր վերնում երկնային անհունի պարբանքն է սպեղծվում, իսկ ներքևում գնալով անթափանց դարձող սև անդունդն է: Այս դահլիճը խորհրդանշում է մարդկային հիշողությունը, և երկնքի անհունի ու խավարային անդնդի մեջտեղում՝ երկրային հավավածում, բոլորածն այս դահլիճի պատերի երկայնքով դրված պահարաններում շարված են զոհ գնացած հրեաների կենսագրությունները պարունակող հատորները: Այսպեղ գտնվում է նաև մի համակարգիչ, որի հիշողության մեջ, ըստ այրբենական շարքի, նշված են բոլոր զոհերի անունները, և յուրաքանչյուր գտնված նոր անուն թե՛ գրանցվում է այդ համակարգչում և թե՛ համալրում այս հատորաշարի վերջին հատորը և կամ էլ իրենով բացում մի նոր հատոր:

Յուրադությունը դիպելուց հետո հայ ուխտավորների կողմից Ողջակիզման զոհերի հուշաքարին գեղեղվեցին երկու ծաղկեպսակներ՝ մեկը Հայոց Հայրապետության և մյուսը Հայաստանի Հանրապետության կողմից:

Այնուհետև ի պատիվ Վեհափառ Հայրապետի ընդունելություն էին կազմակերպել ասքանազյանների Իսրայելի խախամապետ Ռաբբի Եռնա Մեցկերը և Ռաբբի Դեյվիդ Րոզեն: Ընդունելությանը ներկա էր նաև Երուսաղեմի հայոց Պատրիարք Տ. Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյանը, ինչպես և մասնակցում էին Իսրայելի խորհրդարանի (կնեսեթի) պալագամավորներ Ռոման Բրոնֆմանը և Յուրի Շյերերը:

Ուխտագնացության հաջորդ կետը Բեթղեհեմի Ս. Մենդյան փաճարն էր: Բեթղեհեմ քաղաքի մուրքին Վեհափառ Հայրապետի գլխավորած խումբը ընդունվեց զինվորական պարիվներով և առաջնորդվեց մինչև Ս. Մենդյան փաճար, որի մուրքին Նորին Սրբությանը և ուխտավորներին ողջունեց քեղի հոգևոր քեսուչ Ռազմիկ վարդապետ Պողոսյանը:

Պարվո այս ընդունելությանը մասնակցում էին Պաղեստինյան ինքնավարության նախագահ Մահմուդ Աբբասի ներկայացուցիչ Դոկր. Էմիլ Ճաճուին, Բեթղեհեմի պեպական գրասենյակի պետ Շաքի Աբու Րամզիին և Պաղեստինյան ինքնավարության բարձրաստիճան այլ ներկայացուցիչներ:

Երբ մրանք Բեթղեհեմի Սուրբ Մենդյան փաճար, այսպեղ Ս. Պարարագ էին մարուցում հույները: Մի քանի րոպե հետևելով ընթացող Պարարագին՝ այնուհետև եկեղեցու հայկական թևով իջանք բուն այրը, ուր մոզերին առաջնորդած Բեթղեհեմյան ասպողը խորհրդանշող քասնչորս թևանի ասպղն է, որի կենտրոնում շրջանաձև մի ապակի է, և նրա միջից երևում է այն քեղը, ուր ծնվեց Հիսուս, իսկ այդ քեղին կից գտնվում է և այն մսուրը, ուր Փրկիչը դրվեց ծնվելուց հետո: Դիպելով 4-րդ դարից սկսյալ բազմաշերտ հորինվածք ունեցող այս փաճարը, ուխտավորները այնուհետև հյուրընկալվեցին փաճարի հայկական մասի հյուրասարահուն:

Թե՛ եկեղեցի մրնելիս և թե՛ ելնելիս մեզ հյուրընկալորեն ողջունեցին Բեթղեհեմի արարները: Նայելով արևակեզ, հանդարտ ու Արևելքի մնայուն բարոյականության դրոշմը իրենց դեմքերին կրող այս մարդկանց, որոնք այսպես սիրով ու հարգանքով ողջունում էին, ալկամա ցանկանում էիր և նրանց երախտագիտությունը հայրենի, որ իրենց պապերը 1915 թ.

ապաստան փվեցին անապատներում դանդաղ և փանջալից մահվան դադապարված հայության քարավաններին:

Բեթղեհեմից ուխտավորները ուղևորվեցին Մեռյալ ծով, ապա երբ վերադառնալով՝ փեսան Փորձության լեռը, ուր Հիսուս փորձվեց սաքանայից, այնուհետև եղան Երիթովում, որի ավերված բարձրահայաց պարիսպները այսօր ևս հնարավոր չի դիպել առանց հիացմունքի:

Երեկոյան ընդունելություն էր կազմակերպվել Ժառանգավորաց վարժարանում, ուր Նոբին Սրբությանը և ուխտավորների խմբին բարի երթի խոսքով դիմեց Ժառանգավորաց վարժարանի փեսուհի Ս. Պարեյր վարդապետը:

Այնուհետև ելույթ ունեցան Ժառանգավորաց վարժարանի սաները, որոնց մի մասը այսօրեղ ուսանելու է եկել Հայաստանից, իսկ վարժարանի գեղարվեստական ղեկավարն է հայաստանյան արվեստագետներից Սեդրակ Երկանյանը:

Հանդիսության ընթացքում Երուսաղեմի հայ համայնքի անդամներից յոթին հանդիսավոր պայմաններում հանձնվեցին Հայաստանի Հանրապետության անձնագրեր:

Այնուհետև ելույթ ունեցան ՀՀ Պաշտպանության նախարար Սերժ Սարգսյանը, ՀՀ Գիտությունների Ազգային Ակադեմիայի նախագահ Ֆադեյ Սարգսյանը, ակադեմիկոս Սերգեյ Համբարձումյանը, բանաստեղծ Արամայիս Սահակյանը, Ռուսաստանի հայերի միության նախագահ Արա Աբրահամյանը, Երևանի Պետական Համալսարանի ռեկտոր Ռադիկ Մարտիրոսյանը: Բանախոսները, ներկայացնելով իրենց սրացած անկրկնելի փպավորությունները, միաժամանակ անդրադարձան Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերություններին և ի մասնավորի հայրենի գիտության և մշակույթի առկա ներուժը նաև Հայ Երուսաղեմին ծառայեցնելու հարցին, մարմանշելով համագործակցության և համատեղ գործունեության մի շարք կարևոր բնագավառներ:

Ապա հավաքվածներին դիմեց Թորգոմ Պարրիարը, որից հետո երեկոն եզրափակվեց Վեհափառ Հայրապետի խոսքով:

ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՐՐԻԱՐԷԻ ԽՈՍՔԸ ՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ՀԱՆԴԻՊՄԱՆ ԸՆԹԱՅԶՈՒՄ

Կարելիություններով լեցուն հայրենիք մըն է, որ ունինք և այս իրողությունը մեզի կխանդավառե, կբաջալերե և ան մեծ երաշխիք մըն է նաև հայ Երուսաղեմի կյանքին և Պարրիարության գործունեության և կարելիություններուն:

Կարելիությունները բազմաթիվ են, մինչև անգամ Սուրբ Տեղյաց և մեր Պարրիարության սահմաններում մեջ: Ես սովոր եմ օրարներուն ներկայացնել մեզ, ըսելով՝ մենք ունինք պարտավորություններ, դաստիարակչական առաքելություն, որուն համար ունինք մեր Թարգմանչաց վարժարանը և Ժառանգավորաց վարժարանը: Մենք ունինք մեր միջոցները, ինչպես և կարելիությունները մեր հոգևոր-մշակութային հարսությունները ներկայացնելու մեր համեստ թանգարանով, մարենադարանով, մեր ձեռագիրները Ս. Թորոս մարտիրոսին մեջ ամփոփված Ձեռագրարանով, մեր փպարանով, որ 1833 թ. հիմնված է հայուն ձեռքով Երուսաղեմի մեջ և կգործն մինչև այսօր:

Ունինք մենք մեր ժողովուրդը, որ թիվով ներկայիս նվազած և սակայն հոգիով նույն երաշխիքը կուրա, որ ինքը զավակն է հին ժողովուրդին, իր ժողովրդի մշակույթին, պատմության: Մենք ունինք մեր եկեղեցիները, ինչպես արդեն րեխաք՝ Ս. Նակոբը, Ս. Նրեշարակապետացը, Ս. Փրկիչը և Ս. Թորոսի մատուռը և վերջապես ունինք մեր կյոթական միջոցները ապահովող մեր կավվածքները: Թե որքան այս բոլոր կարելիությունները մենք կարող ենք իրենց լիառարար արդյունքովը ապահովել՝ մեզի համար մրահոգություն է այսօր: Կուզեմ այնպես վստահ լինել, որ ինչպես որ մեր հայրենի երկրի ներկայացուցիչները ապահովել են, որ մեր հայրենիքը հասարարուն է, հասարարաքայլ է, այնպես էլ կադորեն, որ Սուրբ Երուսադենի մեր Պարրիարքոթյան բոլոր այս կարելիությունները չմարին, չնվադին, չնվադին և այս հոյսով է, որ ես կնայիմ մեր ուխարավորթյուններուն:

Ուխարավորները անայաման պետք է որ Երուսադեմ գան, պետք է հայ անունը, հայո ուխարավորթյունը անպակաս լինի, ինչպես քոյր Եկեղեցիները իրենց բազմամիլիոն ժողովուրդներով կկարարեն այն: Եվ այս նմանոթյունը մեր հայրենի երկրին ներկայացուցիչներուն կարելիություններուն և պզդիկ օրինակը, որ րեսաք, մեր Ժառանգավորաց վարժարանի, ուր կուսանին Նայասրանեն եկած սաներ, այդ երաշխիքն է, որ մեր ժողովուրդը ապահով կզգան և այս գիշեր պիտի հուսադրված այս սրահեն րուն երթան և Ձեր ներկայոթյունը շնորի է, բարիք է, երաշխիք է: Այս հոյսով կավարարենք և Ձեր օրինոթյունը կխընդրենք: Այս հոյսով Վեհապիառ Նայրապերի մադթանըք մեզի քաջալերած պիտի ըլլա:

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ՎԵՆԱՓԱՌ ՆԱՅՐԱՊԵՏԻ ԽՈՍԹԸ ԺԱՌԱՆԳԱՎՈՐԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆՈՒՄ ԿԱԶՄԱԿԵՐՂՎԱԾ ՆԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹՅԱՆԸ

Ամենապարիվ Սրբազան Պարրիարք, հոգևոր հայրեր, սիրելի երուսադեմցիներ և սիրելի ուխարավորներ,

Մեր հոգին ուրախոթյամք է հաւնակված, որովհետև Մենք արժանացել ենք Աարուծո ոդորնոթյանն ու շնորհին վերարին լինելու Երուսադեմում՝ քրիարունյա ազգոթյունների հաւնար սուրբ ու նվիրակաս այս քադարում: Երկու օր, ահա, քայլեցինք պարունոթյան հերքերով, մեր ժողովրդի քրիարունեակաս պարունոթյան ճանապարհներով: Զայլեցինք մեր Տիրոք քայլած ճանապարհներով, և մեր հայացքի առջև վեր հառնեցին դրվագները Փրկչի կյանքի: Եվ անդրադարձանք, թե ինչ դերակարարոթյուն է ունեցել քրիարունեոթյունը մեր ժողովրդի կյանքում անցրարում, այսօր և վարսահարք՝ զայիք ժամանակներում: Մենք րեսանք մեր հայրերի անձնագոհոթյունը, հզոր հավարքի վկայոթյունները, և Մեր հոգին լցվեց ցնծոթյամք, լցվեց հպարտոթյամք: Բայց նաս մրահոգոթյամք անդրադարձանք, որ այս նվիրակաս ժառանգոթյունը մեզ րիխանցված, այսօր պահպանում են ընդամենը մի բուռ հայրդիք: Մի բուռ հոգևորակասներ ու աշարհակասներ պահպանում են այս ամենը նվիրյալ հանձնառոթյամք: Մեր գնահարանքն ենք բերում Երուսադեմի հայոց միարանոթյանը՝ ի գրոյիս Ամենապարիվ Սրբազան Պարրիարքի, նաս Երուսադեմի մեք ապրող Մեր զավակներին, ձեզ,

շարքը, յոթը կդառնա յոթանասուն, յոթանասունը՝ յոթ հարյուր, յոթ հազար, յոթանասուն հազար, յոթ միլիոն և այսպես ավելի:

Այրեր միշտ Երոսաղեմի օրհնության ներքո, միշտ Հայրենիքի սիրո մեջ և մեր Եկեղեցու մշտական աղոթքներով: Եվ շնորհն ու ողորմությունը Աստուծո միշտ կլինի մեզ հետ:

Ուխտագնացության վերջին օրը սկսվեց Հայրապետական Պարարագով: Սրբոց Հակոբյանց վանքի Մայր Տաճարում Պարարագ մարտից Գարեգին Երկրորդ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Հայոց Հայրապետի ամեն մի այցելություն ազգային-հոգևոր վերանորոգության մի նոր աղբյուր է դառնում Կվյալ երկրի հայության համար: Այս ուխտագնացությունը վերանորոգության նման մի նոր աղբյուր եղավ Երոսաղեմի հայության համար:

ՎԵՀԱՓԱՌԻ ԽՈՍՔԸ ՍՐԲՈՅ ՀԱԿՈՐՅԱՆՑ ՏԱՃԱՐՈՒՄ ՄԱՏՈՒՅՎԱԾ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻՆ

«Տէր, կեցո Դու զհայս
Եւ արա զնոսա պայծառ»:

Մ. Թադևոսյան

Միրելի՛ Ամենապարիվ Պարրիսար եղբայր,

Միրելի՛ Գերաշնորհ, Նոգեշնորհ և Արժանապարիվ հոգևոր հայրեր և

Միրելի՛ բարեպաշտ ժողովուրդ,

Փառք և գոհություն ենք մարտուցում Աստծուն, որ պարզեց Մեզ ուրախությունը հայրենաբնակ մեր ժողովրդի զավակաց հետ ուխտավորաբար այցի գալու Սուրբ Երոսաղեմ և այսօր վերադին այս սրբազան Տաճարից Երոսաղեմի Սրբազան Պարրիսարքի, ուխտապահ միաբանության և հավարացյալ Մեր զավակների հետ աղոթք բարձրացնելու երկինք՝ հայցելով. «Տէր, կեցո Դու զհայս»: Կեցո Դու զհայս, Տէր, որ եղավ Քեզ սեփական ժողովուրդ: Դարեր-դարեր սաբեց ու սրեղծեց կյանքի ճանապարհ դարձրած Ավետարանիդ յույր: Քեզ հուսացյալ՝ ուխտավոր սրբով Կաճարներ կերպեց այս սրբազան հողում: Աղոթեց Քեզ հայրենի հողի ամեն բարձունքում, ամեն ձորում ու դաշտավայրում իր հավարի շաղախով կառուցած վանքերում ու եկեղեցիներում: Հանուն Քեզ, Տէր, ճառագեց ու պայծառ փայլեց հայ հոգու ու մարքի հանճարը, ապրումն ու սերը: Հանուն Քեզ, Տէր, ծնունդ առան մեր հաղթանակները: Կառուցեցինք, երբ մեր կառուցածը ավերեցին, ասրեցինք, երբ ուզեցին կորստյան մարենկ մեզ:

Կեցո Դու զհայս, Տէր, ինչպես որ պահպանեց ես՝ առաքյալներիդ քարոզությամբ և առաքելապարիվ բազմերախտ վկայիդ Սուրբ Աջի մկրտությամբ արժանացնելով աստվածային ողորմությանդ ու շնորհիդ: Պահպանեց ես՝ առաջնորդելով մեզ հարության ու փրկության հույսովդ: Դուրս ես բերել մեզ մահվան խոր-

Վեհափառ Հայրապետի գլխավորությամբ ուխտավորների մեր խումբը հանդիսավոր թափորով ներս մտավ Ս. Հարության փաճար: Հայոց Հայրապետը իր խոնարհումը բերեց Պատանապետիին, ուր խաչից իջեցվելուց հետո դրվել է Տիրոջ մարմինը՝ պապանքով պապելու համար, այնուհետև եկեղեցական արարողությունների կատարմամբ ներսի մատուռում իր խոնարհումը բերեց Փրկչի հրաշափառ հարության նշանակ թափուր գերեզմանին:

Ուխտավորական ընդունված ավանդույթով Ս. Ծննդյան և Ս. Հարության փաճարներում ուխտավորները Սուրբ Երկրում գնված մոմերը վառում են մի պահ, ապա հանգցնում զանգակի ձև ունեցող կախված մեքենայա անոթների մեջ, ուր կրակը հանգում է անօղ միջավայրում, ապա այդ մոմերը, որպես այդ փաճարներում վառված մոմեր, փանում իրենց հեպ: Օրհնության յուրօրինակ արտահայտություն է համարվում նաև թե՛ մոմերը և թե՛ ընդհանրապես Սուրբ Երկրից գնված հուշանվերները Ս. Ծննդյան այրի և Ս. Հարության գերեզմանի վրա դնելը:

Ընդունված ավանդույթ է մոմ վառել նաև նրանց փոխարեն, ովքեր ցանկանում են, բայց հնարավորություն չունեն այդ սրբավայրը գնալու: Նրանք խորհրդանշական մի գումար են փախիս, որով և ուխտավորը գնում և վառում է մի գույգ մոմ: Մեր խմբում ևս շապերը մոմ վառեցին իրենց՝ նման խնդրանքով Հայաստանում դիմածների համար:

Ս. Հարության փաճարի հսկա գմբեթի ներքո գտնվող մատուռի փոքր և նեղ դռնից ներս մտնելով նախ փնտրում ես սյունածև այն քարը, որը պապկերվում է նաև Հարության մանրանկարներում՝ վրան նստած հրեշտակով: Այն անվանվում է Հրեշտակի վեմ, և ասվում է, որ այս քարի վրա էր սպիտակագեցստ այն հրեշտակը, որը յուդաբեր կանանց փվեց՝ Հարության ավերիսը: Քիչ առաջանալով և մատուռի խորքը իջնելով՝ վիճափոր ժայռում երևում է իր հոգևոր խորհրդով այնքան լեցուն թափուր գերեզմանը:

Ուխտավորներն այնուհետև եղան Տերունական, Չարչարանաց ճանապարհի, Խաչելության և Ս. Հարության հիշատակները իրենցում կրող մի շարք մատուռներում և եկեղեցիներում, որոնք մասն են կազմում Ս. Հարության հսկայական փաճարի:

Թե՛ այսպիսի և թե՛ ընդհանրապես ողջ ուխտագնացության ընթացքում ուխտավորներին ուղեկցում և նրանց այցելած վայրերի մասին անհրաժեշտ բացատրություններ և լուսաբանություններ էին փախիս Ս. Արիս եպիսկոպոս Ծիրվանյանը, Ս. Գուսան վարդապետ Այջանյանը, Ս. Թեոդորոս վարդապետ Զաքարյանը, Ս. Ղևոնդ աբեղա Հովհաննիսյանը, Ս. Իսահակ աբեղա Մինասյանը:

Երեսուներեմում առանձնակի հարգանքով են հիշում Կյուրեղ արքեպիսկոպոս Գաբիկյանին, ով ավելի քան կես դար իր կյանքը նվիրեց Ս. Հարություն փաճարի հայկական բաժնի ոչ միայն պահպանությանն ու նորոգությանը, այլև ուսումնասիրմանը: Ծնորհիվ Կյուրեղ Սրբազանի ջանքերի, փաճարի հայկական մասի հիմքերի ներքո բացվեցին Ս. Հարության փաճարի առավել վաղ շերտի մի քանի հարվածներ և վաղ քրիստոնեական կարավանների մասեր, որոնք ունեն համաքրիստոնեական կարևորություն ու արժեք:

Ինչպես այսպիսի են ասում, Կյուրեղ Սրբազանը այս մեծ սենյակները պեղել ու բացել է՝ փարիներ շարունակ օրական մի քանի բառ հող հանելով, ապա և ներկայացրել բացված սենյակները: Նրա շնորհիվ անգամ ազգային որոշակի դրոշմ է հաղորդվել համաքրիստոնեական գլխավոր այս սրբավայրի հայկական մասին:

Օրինակ, անսովոր և հուզիչ է, որ փաճարի ներսում Սուրբ Վարդան անվամբ Պարսպազի սեղան է կանգնեցված և կամ փաճարի ներսի կենտրոնական հատվածներից մեկում պարսի ի վեր մի խճանկար պարկեր կա՝ արված հայկական մանրանկարչության հեղինակությամբ, և պարկերի չորս կողմը շրջանակվում է հայերեն արձանագրությամբ, և թվարկվում են այսպեղ կապարված հայկական նորոգությունները:

Ս. Հարություն փաճարում շարունակաբար Ս. Պարսպազ են մատուցում և եկեղեցական արարողություններ կատարում հայերը, հույները և կաթոլիկները: Որևէ մի թերապրքեր արարողություններ կատարում հայերը, հույները և կաթոլիկները: Որևէ մի թերապրքում իսկ կարող է սահմանափակել եղած իրավունքները: Նույնը վերաբերում է և Սուրբ Երկրի մի շարք այլ սրբավայրերի: Եվ միայն այսպեղ ես իրապես հասկանում, որ «Երուսաղեմի հայոց գինձորյալ միաբանություն» արքահայրությունը ո՛չ գեղեցիկ մի խոսք է և ո՛չ էլ սովոր է հնուց եկող ավանդություն: Այն կենդանիորեն շարունակվող մի ներկա է՝ ամեն օր կատարվող եկեղեցական արարողություններով և Ս. Երուսաղեմի ու Սուրբ Երկրի հայկական իրավունքների համար մղվող պայքարով ու պահպանությամբ:

Եռօրյա այս ուխտագնացությունն ավարտվեց Ժառանգավորաց վարժարանում երեկոյան կազմակերպված ողջերթի ընթերցով, որի ընթացքում խոսք ասացին գրող Կարապիտ Սուրենյանցը, Մարենադարանի փնօրեն Սեն Արևշապյանը և Բժշկական համալսարանի ռեկտոր Վիլեն Հակոբյանը:

Ուխտավորներին ողջերթի խոսքով դիմեց Թորգոմ Պարիկարը:

Տ. ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ ԽՈՍՔԸ ՈՂՋԵՐԹԻ ԸՆԹՐԻՔԻՆ

Պարվական Հայրենիքի պարվական ներկայացուցիչները ուխտավորներ իբրև եկած են և այդ ուխտավորությունը երկու երեք օրվան մեջ անբավարար է և վարահ ենք, որ ձեզմե ամեն մեկը պիտի հեքո մտածե, որ երանի ավելի երկար մնայինք, դեռ ավելին կար, որ պետք է փեսենինք, պետք է զգայինք, պետք է ապրենինք:

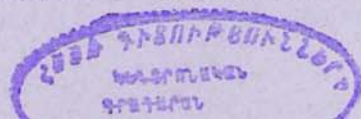
Ուխտավորը մի փեսակ հյուր է և մեր հայկական խոսքն է, որ մեկ անգամ Երուսաղեմ եկողը յոթ անգամ պետք է գա և պիտի գա: Յոթ անգամ եկողը այլևս հյուր ուխտավոր չէ և արդեն ինքը պետք է լինի այս անգամ հյուր ուխտավորներ իր հետ բերող:

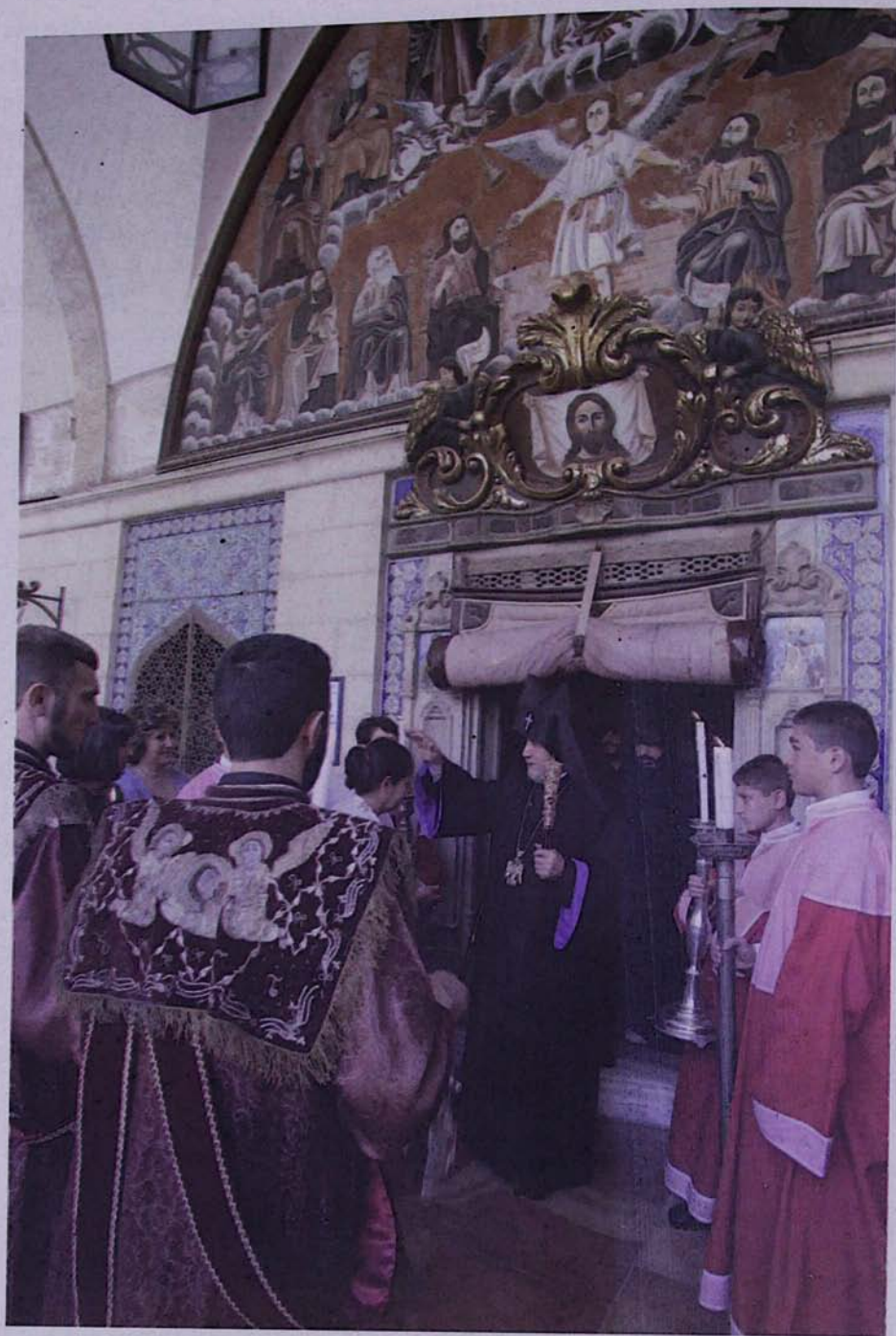
Եվ այս հոգիով ու մտածումներով կըսեմ՝ բարի եք եկել իբրև ուխտավոր, յոթ անգամը մի մոռանաք և հիշեք, որ դուք իբրև այս ուխտի գավակները պիտի գաք և ձեզի հետ նոր ուխտավորներու շարանը անդադար և անպակաս պիտի անեք: Այս զգացումներով ընդունեք այս փոքրիկ նվերները, որ փրվեցան ձեզ, որ հուշանվեր մըն է մեր Երուսաղեմի արվեստագետ երիտասարդներու իբրև աշխատանք:

Ուխտավորների՝ երեք օրերի ընթացքում ապրած զգացումներն ու ապրումները ընդհանրացված ձևով արտահայտելով, այնուհետև հրաժեշտի խոսք ասաց Վեհափառ Հայրապետը:

ՎԵՐԱԺԱՌ ԶԱՅՐԱՄԵՏԻ ԳԼԽԱՎՈՐԱԾ ՌԻՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ԹԱԺՈՐԸ
 ԶԱՅ ՍՎԱՌԻՏՆԵՐԻ ՍՈՎՅԱՆՈՐԴՈՒԹՅԱՄԲ ԸՆԹԱՆՈՒՄ Է
 ԵՐՈՒՄԱՐԵՍԻ Ս. ԶԱՐՈՒԹՅԱՆ ՏԱԵԱՐ

ԿԵՐԱՓԱՌ ԳԱՅՐԱՊԵՏԸ ՕՐԴՆԵԼՈՎ ԳԱՎԱՔԿԱՆԸ ԺՈՐՈՂՎՐԻՒՆ՝
ՄՈՒՏՔ Է ԳՈՐԾՈՒՄ Ս. ԳԱՐՈՒԻՅԱՆ ՏԱՃԱՐ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԽՈՍՔԸ ՈՂՋԵՐԹԻ ԸՆԹՐԻՔԻՆ

Միրելի՛ Սրբազան Պարթիարք, սիրելի հայորդիներ, պահը մոտենում է հրաժեշտի, բայց Մենք հրաժեշտ չենք րապիս Երուսաղեմին, որովհետև Երուսաղեմը մեզ հենր է միշտ: Սակայն հրաժեշտ պիտի րանք մեր սիրելիներին: Նրանք Երուսաղեմի Մեր բարեպաշտ հավաքացյալ զավակներն են, Երուսաղեմի հայոց Պարթիարքության ոխորյալ միաբանությունն է իր առաջնորդով՝ Տ. Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյան Պարթիարքով: Հրաժեշտից առաջ շնորհակալության ու բարեմաղթանքի խոսք է ասվում: Ուխտավորներին պիտի մաղթեն, որ Աստված իրենց ոխորը ի կարար ածի: Վարսահ ենք, որ յուրաքանչյուր աշարեղ, այս ևսիքական սրբությունների առջև իր հոգում ծրարած մի բարի իղձ աղոթքով երկինք վերաաքեց՝ հուարով, որ Աստված ունկնդիր կլինի իր խնդրանքին: Գիրենք և քննողում ենք, որ Մեր հայցը Աստուծո կողմից միշտ լսելի է, բայց Աստված է րևօրենում ժամանակը, թե այն երբ պիտի ի կարար ածվի:

Միրելիներ, ոխտավորը ողենր է, ճամփորդ: Դուք ճամփորդ էիք արդեն, երբ մկրտվեցիք Զրիարոսի անունով, դարձաք Զրիարոսի ոխտավոր ձեր մկրտությանը: Աշարեղ՝ Երուսաղեմում վերանորոգեցիք ձեր ոխտը իրեն Զրիարոսի ոխտավորներ, և Մենք վարսահ ենք, որ որպես աղյախիք դուք պիտի կարողանաք պահապանները ու քարոզիչները լինել քրիստոնեական հավարքի, որպեսզի հավերժ լինի հայ ոխտավորի ճամփորդությունը դեպի Զրիարոս, դեպի ևսիքական այս սրբավայր Երուսաղեմ, որպեսզի միշտ Հայաարանը մեր ապրի որպես Զրիարոնյա Հայաարան: Մեր ժողովրդի հարարությունը, մեր ժողովրդի հավերժությունը պայմանավորված է այդ խորհրդով: Պարմությունը մեզ վկա. երբ հեռացել ենք մեր հավարքից, երբ հեռացել ենք Աստուծո՝ հեռացել ենք ազգությունից: Հրաժեշտ րապով Մեր սիրելի Սրբազան Պարթիարքին, ոխորյալ միաբանությանն ու Երուսաղեմի հավարտավոր ժողովրդին, պիտի մաղթենք, որ մեան գորեղ իրենց հավարքի մեջ, որ երբեք չրկարանան, որքան էլ իրենց ծառայության ճանապարհը դժվարին լինի: Թող գիրենան, որ Հայաարանը, Զրիարոնյա Հայաարանը իր զավակներով իրենց կողքին է, իրենց աջակից է, իրենց ևնցուկ է և միշտ անհրաժեշտության դեպքում պիտի գա լծակից լինելու, մարտակից լինելու Երուսաղեմի մեր ևսիքյալ, հոգևոր գինվորյալ դասին:

Միրելի Սրբազան Պարթիարք, Մեր խորը գոհունակությունը և շնորհակալությունն ենք հայրենում Ձեզ այս օրերին ոխտավոր հայորդիների ևկարմար դրսևորած սիրո համար, ուշադրության համար, բարի, հոգածու վերաբերմունքի համար: Այս առիթով ուզում ենք Մեր գևահարանքը րիխանցել ևույնպես միաբանության անդամներին, ուրեն պարրաարակամ ծառայություն մարուցեցին ոխտավորներին և Մեզ: Այս պահին կուզեմ ևան շնորհակալության խոսքս ողղել բոլոր այն անձանց, ուրեն ոխտագևության իրականացման գործում իրենց ևկարարը, իրենց ծառայությունը քերեցին: Ի մասնավորի՝ Ռուսարանի հայոց

թեմի հայրության: Թող Մեր աղոթքը, Մեր մաղթանքը միշտ ուղեկից լինի ձեզ, սիրելիներ, որ անձանձրույթ, անարդարուն կերպով հաջողության առաջնորդեցիք այս նվիրական գործը:

Մենք հայց ենք առ Աստված բարձրացնում մեր Եկեղեցու, մեր Հայրենիքի ու մեր ժողովրդի զավակաց համար, որ Տերը պահի Իր բարի հայացքի ներքո խաղաղության և առաջընթացի մեջ: Աստուծո օրհնությամբ ենք հայցում, Աստուծո սերն ու զորակցությամբ ուխտավոր ճանփորդներին: Տերը օգնական մեզ ամենքիս:

Վերջում Կրեդոյի ունեցավ նվերների փոխանակում: Թորգոմ Պարրիարբը նվիրեց Վեհափառ Հայրապետի՝ հախճապակյա սալիկների վրա պարկերված նկարը, իսկ Նորին Սրբությունը Ամենապատիվ Պարրիարքին նվիրեց Ս. Էջմիածնում մերօրյա վարպետների կողմից պարբերաբար գեղափոխվող մի փոքրիկ սեղանի խաչքար, իսկ Ժառանգավորաց վարժարանին՝ հայաստանյան ճանաչված նկարիչներից Վալմարի կտավներից:

Վեհափառ Հայրապետի գլխավորությամբ ուխտավորների խումբն այնուհետև ուղևորվեց Թել-Ավիվի օդանավակայան, որտեղից Հայաստան հասավ մայիսի 15-ի վաղ առավոտյան:

ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ